

Marek Story

Sakrament chrztu i małżeństwa w parafii Kamień w latach 1907-1939

Rocznik Kolbuszowski 16, 119-136

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sakrament chrztu i małżeństwa w parafii Kamień w latach 1907-1939

W życiu Kościoła bardzo ważną rolę zajmowało i zajmuje szafarstwo sakramentów i sakramentaliów, które są głównymi środkami uświęcania i zbawienia wiernych. To one dają lub pomnażają łaskę uświęcającą i pomoc Bożą do wypełniania przyjętych obowiązków chrześcijanina. Sakrament jest to widzialny znak niewidzialnej łaski Bożej ustanowiony przez Chrystusa. Kościół natomiast, z woli Chrystusa, jest ich szafarzem i stróżem¹. Do ważności każdego sakramentu konieczny jest między innymi odpowiedni szafarz sakramentu, który poprzez użycie przepisanej materii i formy wytwarza znak sakramentalny².

Duszpasterze, rozumiejąc rangę i wartość sakramentów świętych, troszczyli się o otoczenie liturgii sakramentów piękną szatą zewnętrzną³. Ponieważ sakramenty są głównymi środkami uświęcania i zbawienia, nauczanie o nich stanowiło jedno z głównych zadań duszpasterskich. Ukazywało ono wielkość i wartość życiową poszczególnych sakramentów. Wskazywano wiernym przede wszystkim istotę, konieczność i skuteczność tych środków oraz ich związek z Chrystusem i Kościołem⁴.

Za udzielanie sakramentów księżom nie wolno było pobierać żadnych opłat, wyjąwszy fundusze przypisane taksom diecezjalnym lub prawnie przyjętym zwyczajom. Od ich uiszczenia nie wolno było jednak uzależniać

---

¹ F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne*, t. 2, Opole 1958, s. 6; I. Grabowski, *Prawo kanoniczne*, s. 146; J. Rychlicki, *Dogmatyka katolicka*, wyd. 7, Poznań 1957, s. 113; *Sakramenty święte w duszpasterstwie. Praca zbiorowa Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski*, Poznań-Warszawa-Lublin 1963, s. 2.

² F. Bączkowicz, s. 6; I. Grabowski, s. 147; *Sakramenty święte w duszpasterstwie*, s. 12-13.

³ Artystyczny wystrój świątyni, oświetlenie, czystość i okazałość szat liturgicznych, należyta asysta.

⁴ *Sakramenty święte w duszpasterstwie*, s. 8-9.

udzielania sakramentów⁵. Zgodnie z nauką Kościoła katolickiego, jest siedem sakramentów świętych⁶: chrzest, bierzmowanie, Eucharystia, pokuta, ostatnie namaszczenie, kapłaństwo i małżeństwo⁷.

Spośród wszystkich sakramentów na pierwszym miejscu umiejscowiony jest chrzest święty⁸. Prawo kanoniczne określało go wrotami, podstawą innych sakramentów i koniecznym do zbawienia⁹. Przez niego człowiek wchodził do wspólnoty Kościoła i w nadprzyrodzoną łączność z Chrystusem¹⁰. Poprzez chrzest człowiek stawał się także w Kościele Chrystusowym osobą ze wszystkimi prawami i obowiązkami¹¹.

Podmiotem chrztu jest każdy człowiek żyjący, który nie został jeszcze ochrzczony¹². Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku wyróżniał chrzest uroczysty i prywatny, czyli z wody, który stosowany był w nagłych wypadkach, w niebezpieczeństwie śmierci¹³. Chrztu uroczystego udzielano w kościele, w miejscu specjalnie do tego przeznaczonym. Znajdowała się tam chrzcielnica, w której przechowywano wodę poświęconą przez proboszcza w Wielką Sobotę lub w wigilię Zesłania Ducha Świętego¹⁴. Chrzcielnica w kościele w Kamieniu znajdowała się po lewej stronie prezbiterium w widocznym miejscu. Poza czasem udzielania chrztu była ona zamknięta bogato rzeźbioną, drewnianą przykrywą. Natomiast w dniach bardziej z liturgią chrzcielnią związanych, jak Wielkanoc, Zesłanie Ducha Świętego, Uroczystość Trójcy Świętej, św. Jana Chrzciciela, dzień Pierwszej Komunii Świętej, chrzcielnica była bogato zdobiona przez parafian¹⁵. W wyjątkowych tylko wypadkach¹⁶ i to za zgodą ordynariusza można było udzielać chrztu uroczystego w domu¹⁷.

⁵ F. Bączkowicz, s. 6-8; I. Grabowski, s. 304-306.

⁶ Kolejność taką wymieniał Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku.

⁷ F. Bączkowicz, s. 6.

⁸ Tamże, s. 6; S. Biskupski, *Stanowisko proboszcza w świetle prawa kanonicznego*, Płock 1966, s. 165, K. Pielatowski, *Chrzest*, Poznań-Warszawa-Lublin 1956, s. 7

⁹ F. Bączkowicz, s. 8; S. Biskupski, s. 165.

¹⁰ S. Biskupski, s. 165.

¹¹ Tamże.

¹² F. Bączkowicz, s. 8; S. Biskupski, s. 166; K. Karłowski, E. Nowicki, *Vademecum proboszcza i spowiednika. Praktyczny przewodnik w zakresie przepisów prawa kościelnego*, Poznań 1957, s. 12.

¹³ F. Bączkowicz, s. 9; I. Grabowski, s. 147.

¹⁴ Tamże, s. 9; S. Biskupski, s. 166.

¹⁵ Wywiad z Emilią Olszową.

¹⁶ Uroczystego chrztu udzielano dzieciom lub wnukom zwierzchników państw i prawnych ich następców, ilekroć o to poprosili.

¹⁷ F. Bączkowicz, s. 9; K. Pielatowski, s. 7.

Udzielenie chrztu uroczystego było zastrzeżone dla proboszcza, inni zaś kapłani mogli go udzielać po uzyskaniu od niego pozwolenia. Nadzwyczajnym szafarzem chrztu w formie uroczystej mógł być diakon. Natomiast forma chrztu prywatnego, czyli z „wody”, przewidziana była tylko w nagłych wypadkach, w niebezpieczeństwie śmierci, a jego szafarzem mógł być każdy wierny¹⁸.

W Kamieniu chrztu udzielał najczęściej proboszcz, pomagali mu w tym wikarzy, katecheci oraz księży rodacy, zwłaszcza ks. prałat T. Wąsik, który posługując w konsystorzu, wakacje spędzał w Kamieniu. Rzadko natomiast chrztu udzielali księży z innych parafii (ks. Józef Tokarski z Jeżowego, ks. Jan Obara z Górna, ks. Stanisław Malinowski, proboszcz z Zaleszan, brat tutejszego proboszcza, który często go odwiedzał)¹⁹.

Ważną sprawą był termin chrztu²⁰. Przepisy kościelne nakazywały, aby go nie odkładać na odległe terminy od daty narodzin dziecka²¹. Było to podyktowane z uwagi na dużą śmiertelność panującą wśród noworodków. W Kamieniu przestrzegano tego przepisu i kapłani udzielali chrztu zazwyczaj w następnym dniu po urodzeniu się dziecka, niekiedy nawet w tym samym dniu. Bardzo rzadkie były przypadki, aby chrzest odkładano dłużej niż tydzień po urodzeniu dziecka²². Obrzęd chrztu odbywał się w większości przypadków w niedzielę po sumie lub w każdy dzień tygodnia, zgodnie z życzeniem rodziców²³.

Tab. 1. Dzień chrztu od narodzin dziecka²⁴

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8	9	+10
1907	14	65	31	11	8	1	2	2	1	3
1912	18	66	37	17	5	3	3	3	1	3

Na chrzcie dziecko otrzymywało imię. Kościół przywiązywał wielką wagę do wyboru imienia chrzcielnego. Pragnął on, aby rodzice wybierali swoim dzieciom imię jakiegoś świętego lub błogosławionego. Jeżeli zaś ktoś się decydował na imię spoza katalogu imion świętych, Kościół wymagał wówczas, aby przynajmniej drugie było imieniem świętego. Trzymano

¹⁸ F. Bączkowicz, s. 9-10; I. Grabowski, s. 147; J. Górnicki, *Ksiądz na parafii. Praktyczne pasterskie wskazówki*, s. 68; K. Karłowski, E. Nowicki, s. 9-19.

¹⁹ Archiwum Parafialne w Kamieniu [dalej: APK], Liber baptisatorum 1907-1945.

²⁰ Zadaniem proboszcza podczas kazań było przypominanie rodzicom o obowiązku jak najszybszego ochrzczenia swojego dziecka.

²¹ F. Bączkowicz, s. 15; I. Grabowski, s. 149; J. Górnicki, s. 68; Uchwała 84 § 1 Pierwszego polskiego Synodu Plenarnego, Częstochowa 1936.

²² APK, Liber baptisatorum 1907-1945.

²³ Wywiad z Emilią Olszową.

²⁴ APK, Liber baptisatorum 1907-1945.

się często zwyczaj, że dziecku nadawano imię świętego obchodzonego w dniu jego narodzin²⁵. Niektóre natomiast rodziny przekazywały dziecku imię dziadka, babci lub innego bliskiego członka rodziny²⁶. Wybór imienia zawsze należał do rodziców dziecka.²⁷ Dzieci pochodzące ze związków niesakramentalnych nie miały nadawanych „szczególnych” imion. Wynikało to zapewne z postawy ówczesnych proboszczów, którzy nie chcieli „wyróżniać” wyjątkowym imieniem dzieci nieślubnych²⁸.

Najpopularniejszym imieniem nadawanym chłopcom w parafii Kamień było przed 1939 rokiem bez wątpienia imię Jan. Wśród innych popularnych imion męskich znalazły się: Józef, Stanisław, Franciszek, Władysław, Edward i Antoni. Ilustruje to poniższa tabela.

Tab. 2. Imiona męskie nadawane podczas chrztu²⁹

Imię	1907	1917	1927	1937	Razem
Jan	11	4	21	13	49
Józef	10	6	7	7	30
Stanisław	3	1	7	11	22
Franciszek	6	5	4	7	22
Władysław	3	-	6	5	14
Edward	-	-	8	3	14
Antoni	5	3	3	2	13
Kazimierz	5	-	-	2	7
Wojciech	4	1	1	1	7
Marcin	3	-	1	2	6
Piotr	1	2	2	1	6
Eugeniusz	-	-	4	1	5
Henryk	4	1	-	-	5
Tadeusz	1	-	2	1	4
Michał	3	-	-	1	4
Bronisław	1	1	2	-	4
Ignacy	3	-	-	-	4
Marian	2	2	-	-	4
Julian	1	-	2	-	3
Walenty	1	1	-	-	2
Stefan	2	-	-	-	2
Czesław	-	-	1	1	2
Zbigniew	-	-	2	-	2

²⁵ Wywiad z Antonim Łachem; wywiad z Anielą Misiak.

²⁶ K. Pielatowski, s. 7.

²⁷ J. Górnicki, s. 70; K. Karłowski, E. Nowicki, s. 32; B. Nadolski, *Liturgika*, t. 3, Poznań 1992, s. 37.

²⁸ APK, Liber baptisatorum 1907-1945.

²⁹ Tamże.

Marek	1	-	-	-	1
Szymon	1	-	-	-	1
Tomasz	1	-	-	-	1
Gasparus	1	-	-	-	1
Jakub	1	-	-	-	1
Bolesław	1	-	-	-	1
Fryderyk	-	-	1	-	1
Bartłomiej	-	-	1	-	1
Fabian	1	-	-	-	1
Mikołaj	-	-	1	-	1
Błażej	-	1	-	-	1
Emil	-	-	-	1	1
Teodor	-	-	-	1	1
Adolf	-	-	1	-	1
Andrzej	-	1	-	-	1
Damian	-	-	-	1	1
Janusz	-	-	-	1	1
Razem:	76	29	77	66	

Wśród imion żeńskich najpopularniejszym imieniem nadawanym dzieciom była Maria. Do innych popularnych imion żeńskich należały również: Zofia, Anna, Karolina, Janina oraz Agnieszka. Szczegóły zaprezentowano w tabeli:

Tab. 3. Imiona żeńskie nadawane podczas chrztu³⁰

Imię	1907	1917	1927	1937	Razem
Maria	11	4	9	7	31
Zofia	5	1	6	7	19
Anna	7	2	6	3	18
Janina	1	1	6	5	13
Karolina	8	-	1	3	12
Katarzyna	2	2	3	3	10
Agnieszka	4	1	1	3	9
Franciszka	3	-	2	3	8
Stefania	1	4	1	1	7
Emilia	3	-	3	-	6
Rozalia	3	-	1	1	5
Wanda	-	-	-	4	4
Stanisława	1	-	2	1	4
Angela	3	-	1	-	4
Władysława	-	1	1	1	3
Helena	1	-	1	1	3
Waleria	1	1	1	-	3

³⁰ APK, Liber baptisatorum 1907-1945.

Bronisława	1	2	-	-	3
Barbara	-	-	3	-	3
Aniela	-	-	1	1	2
Ewa	1	-	-	1	2
Eugenia	-	-	1	1	2
Józefa	-	-	1	1	2
Irena	-	-	1	1	2
Eleonora	-	-	2	-	1
Michalina	-	-	1	-	1
Cecylia	-	-	-	1	1
Czesława	-	-	-	1	1
Joanna	1	-	-	-	1
Genowefa	-	-	-	1	1
Danuta	-	-	-	1	1
Julia	1	-	-	-	1
Gabriela	1	-	-	-	1
Salomea	1	-	-	-	1
Kazimiera	-	-	1	-	1
Teofila	-	-	-	1	1
Anastazja	1	-	-	-	1
Urszula	1	-	-	-	1
Razem:	62	19	55	53	

W uroczystym obrzędzie chrztu, oprócz rodziców dziecka, uczestniczyli także rodzice chrzestni. Do ich obowiązku podczas chrztu należało trzymanie dziecka lub przynajmniej jego dotykane. Zgodnie z przepisami prawnymi funkcję tę mogły pełnić jedynie osoby ochrzczone, pozostające w łączności z Kościołem i mające ukończony przynajmniej czternasty rok życia³¹.

W praktyce na chrzestnych dziecka wybierano zazwyczaj krewnych bądź bliskich znajomych rodziców dziecka, cieszących się ogólnym szacunkiem i poważaniem. Często jako rodziców chrzestnych proszono również sąsiadów lub osoby cieszące się poważaniem wśród mieszkańców Kamienia³². Do nich należy zaliczyć żonę ówczesnego organisty Rozalię Kozub, nauczyciela szkoły w Kamieniu Józefa Zielińskiego, rotmistrza żandarmerii Franciszka Albrechta, policjanta z Ulanowa Mariana Grzesiaka, sierżanta Wojsk Polskich Wojciecha Chmurę, naczelnika Gminy Kamień Marcina

³¹ Nie mogą ważne spełniać tego urzędu: rodzice lub współmałżonek chrzestniaka, należący do sekty heretyckiej, schizmatycznej lub ateistycznej, ekskomunikowani, obciążeni infamią prawną lub wykluczeni od aktów prawnych, lecz po wyroku skazującym lub stwierdzającym, duchowni deponowani lub degradowani.

³² F. Bączkiewicz, s. 13-14; I. Grabowski, s. 148-149; J. Górnicki, s. 70; K. Karłowski, E. Nowicki, s. 32-35.

Szewczyka oraz miejscowe akuszerki: Katarzynę Kutylę, Bronisławę Stasiak, Anielę Gromadę i Ewę Janusz.

Chrzestnymi Marii Kuźniarskiej, córki Marii i Aleksandra Kuźniarskiego, dyrektora miejscowej szkoły, byli Józef Chmielewski – poczmistrz oraz hrabina Maria Ressegner. Dwukrotnie na ojca chrzestnego wybierano też hrabiego Rudolfa Ressegner syna oraz Annę Gozet. Funkcje chrzestnego często pełnił ks. T. Wąsik, zwłaszcza wśród swoich krewnych³³. Poza uczestnictwem w obrzędach chrzcielnych chrzestni zobowiązywali się również do troski o chrześcijańskie wychowanie tego dziecka we wszystkich okolicznościach jego życia³⁴.

Po chrzcie proboszcz miał obowiązek zapisać w księdze chrztów imię i nazwisko ochrzczonego dziecka, szafarza, rodziców dziecka, rodziców chrzestnych oraz miejsce i dzień udzielenia sakramentu. Przy dzieciach nieślubnych zapisywano matkę, imię zaś ojca tylko wówczas, gdy sam tego zażądał. Zazwyczaj zapisywano dziecko nieznanego ojca³⁵.

Ponieważ dzieci rodziły się w domach, konieczna była pomoc akuszerek, które asystowały przy porodzie. Najczęściej do tej funkcji prośzone były: Bronisława Stasiak, Katarzyna Błądek, Aniela Gromada oraz Katarzyna Kutyla. Ilustruje to poniższa tabela.

Tab. 4. Kobiety pełniące funkcje akuszerek³⁶

Imię i nazwisko	1907 - liczba	1912 - liczba
Bronisława Stasiak	69	68
Katarzyna Błądek	39	21
Aniela Gromada	9	33
Marianna Kasica	4	0
Marianna Macierz	1	0
Maria Kida	1	0
Ewa Sitarz	1	0
Katarzyna Ożóg	1	0
Joanna Krasoń	1	0
Katarzyna Kasica	1	0
Marianna Niemiec	1	0
Katarzyna Socha	1	0
Maria Przybysz	1	0
Katarzyna Kutyla	0	13

³³ APK, Liber baptisatorum 1907-1945.

³⁴ F. Bączkowicz, s. 13-14; S. Biskupski, s. 167; I. Grabowski, s. 148-149; J. Górnicki, s. 70; K. Karłowski, E. Nowicki, s. 32-35.

³⁵ F. Bączkowicz, s. 15; S. Biskupski, s. 168; J. Górnicki, Ksiądz na parafii, s. 72; K. Karłowski, E. Nowicki, s. 42.

³⁶ APK, Liber baptisatorum 1907-1945.

Weronika Skiba	0	2
Elżbieta Oczkowska	0	2
Katarzyna Smolak	0	1
Nulla	11	16

Kościół posługuje się w swojej liturgii symbolami. Takim znakiem w obrzędzie chrztu była szczypta poświęconej soli, którą kapłan podawał do ust dziecka jako symbol ochrony przed duchowym zepsuciem. Podobnym symbolem jest gest ze stulą³⁷, uczyniony przez kapłana bezpośrednio przed wprowadzeniem dziecka do kościoła. Stulą symbolizują władzę, jaką posiada kapłan z chwilą przyjęcia święceń kapłańskich. Położenie stulę na dziecko oznaczało, że Kościół bierze dziecko pod swoją opiekę. Najbardziej znanym, wymownym i najczęściej stosowanym w liturgii symbolem jest płonąca świeca. Symbolem natomiast odrodzenia i czystości jest biała szata³⁸.

W kilka tygodni po chrzcie dziecka odbywał się tzw. wywód. Był to obrzęd udzielania specjalnego błogosławieństwa jego matce. Mogły je otrzymać tylko te matki, które posiadały dzieci zrodzone w rodzinie będącej związkim sakramentalnym. Wywodu dokonywano tylko w kościele, w obecności matki. Często było przynoszenie na wywód już ochrzczonego dziecka lub łączenie tych dwóch obrzędów w jednym dniu³⁹.

W omawianym okresie w parafii Kamień odbyło się 4046 chrztów. Zostało ochrzczonych 2098 chłopców i 1948 dziewczynek. W prezentowanym czasie, w 21 latach większość w skali roku stanowili chłopcy. Dziewczynki stanowiły większość w skali roku w 12 przypadkach. Rokiem, w którym urodziła się największa liczba chłopców, był rok 1909. Zostało ich wtedy ochrzczonych 91. Natomiast najwięcej, bo 81, dziewczynek urodziło się w 1912 roku. Najwięcej chrztów, bo 156, odbyło się w 1912 roku.

Okres przed wybuchem I wojny światowej był też czasem, kiedy rodziło się najwięcej dzieci. Wraz z wybuchem wojny liczba chrztów i urodzeń zmalała o ponad połowę. Najmniej chrztów zanotowano w roku 1917, bo tylko 48. Liczba chrztów zaczęła wzrastać po zakończeniu wojny i zatrzymała się na średniej około 125 chrztów w ciągu roku.

³⁷ Lewy koniec stulę kładło się na piersi dziecka.

³⁸ K. Pielatowski, s. 7.

³⁹ Wywiad z Emilią Olszową.

Tab. 5. Chrztu w parafii Kamień⁴⁰

Rok	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet	Razem
1907	76	62	138
1908	71	78	149
1909	91	65	156
1910	84	64	148
1911	69	70	139
1912	75	81	156
1913	80	69	149
1914	52	47	99
1915	24	42	66
1916	29	31	60
1917	29	19	48
1918	31	29	60
1919	60	52	112
1920	49	39	88
1921	69	55	124
1922	62	65	127
1923	62	79	141
1924	49	80	129
1925	75	67	142
1926	79	62	141
1927	77	55	132
1928	82	63	145
1929	61	62	123
1930	80	64	144
1931	49	57	106
1932	83	67	150
1933	56	66	122
1934	66	63	129
1935	79	52	131
1936	66	59	125
1937	62	53	115
1938	54	71	125
1939	67	60	127
Razem:	2098	1948	4046

Małżeństwo jest instytucją z prawa naturalnego. Jest ono trwałym związkiem mężczyzny i kobiety, który został przez Chrystusa podniesiony do godności sakramentu⁴¹. Szafarzami tego sakramentu, w odróżnieniu od pozostałych, są sami nowożeńcy, kapłan zaś, asystujący przy zawarciu

⁴⁰ APK, Liber baptisatorum 1907-1945.

⁴¹ F. Bączkowicz, s. 143; S. Biskupski, s. 190; I. Grabowski, s. 171; K. Karłowski, E. Nowicki, s. 185.

małżeństwa, jest tylko świadkiem urzędowym umowy oraz szafarzem błogosławieństwa kościelnego⁴². Oprócz świadka urzędowego, wymagana była także obecność najmniej dwóch zwykłych świadków małżeństwa⁴³. Funkcję tę najczęściej pełnili krewni bądź sąsiedzi nowożeńców⁴⁴.

W omawianej parafii przy zawieraniu małżeństwa asystował zazwyczaj proboszcz – ks. P. Malinowski, a później jego następcą ks. H. Grębski oraz na początku istnienia parafii ekspozyci: ks. I. Antoniewski i ks. J. Dziezic. Zdarzały się też czasami przypadki, że funkcję tę proboszczowie zlecali katechetom lub wikarym pracującym w tej parafii. Odnotowano też kilka przypadków, że przy zawarciu małżeństwa asystowali księża z innych parafii (np. ks. J. Obara i ks. K. Smólski z Górna) oraz księża rodacy (ks. T. Wąsik lub ks. M. Wąsik). Zazwyczaj asystowali oni przy zawieraniu małżeństwa przez swoich krewnych, sąsiadów bądź znajomych⁴⁵.

Tab. 6. Księża asystujący przy zawieraniu małżeństwa⁴⁶

Rok	Ks. H. Grębski	Wikary - katecheta	Rodacy
1928	25 razy	7 razy	1 raz
1929	31 razy	8 razy	-
1932	35 razy	3 razy	-
1936	34 razy	4 razy	2 razy
1937	37 razy	3 razy	-
1939	23 razy	-	-

Przed każdym zawarciem sakramentu małżeństwa do obowiązku proboszcza należało przeprowadzić dochodzenie przedślubne. Miało ono za zadanie stwierdzić, czy nie zachodzą przeszkody kanoniczne do ważnego i godziwego zawarcia małżeństwa⁴⁷. Dochodzenie było zawsze przeprowadzane przed wygłoszeniem zapowiedzi, które były głoszone przez trzy bezpośrednio następujące po sobie niedziele, zazwyczaj po sumie⁴⁸. Przyszli

⁴² F. Bączkowicz, s. 153; I. Grabowski, s. 172; K. Karłowski, E. Nowicki, s. 185.

⁴³ F. Bączkowicz, s. 290; S. Biskupski, s. 193.

⁴⁴ Archiwum Urzędu Stanu Cywilnego w Kamieniu [dalej: AUSC], USC/135/M, Księga małżeństw 1890-1945.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ F. Bączkowicz, s. 166; S. Biskupski, s. 191; I. Grabowski, s. 183; K. Karłowski, E. Nowicki, s. 189-190; Uchwała 96 § 1 Pierwszego polskiego synodu plenarnego, Częstochowa 1936.

⁴⁸ F. Bączkowicz, s. 172-173; S. Biskupski, s. 190-191; I. Grabowski, s. 183-190; K. Karłowski, E. Nowicki, s. 189-193.

małżonkowie byli zobowiązani do minimum dwukrotnej spowiedzi przed tym sakramentem⁴⁹.

W omawianym okresie nie prowadzono specjalnych kursów przedmałżeńskich, a przygotowanie ograniczało się do indywidualnych pouczeń w czasie spotkań z narzeczonymi podczas dochodzenia przedślubnego. Informowano wtedy narzeczonych o celach małżeństwa, zasadach obowiązujących w życiu rodzinnym oraz o obrzędach liturgicznych tego sakramentu⁵⁰. Czasami wykorzystywano również kazania, katechezę, rekolekcje, podczas których przeprowadzano rozważania i refleksję nad celami, zadaniami i obowiązkami wynikającymi z tego sakramentu⁵¹.

Małżeństwo było zawierane w parafii, z której pochodziła narzeczona. Wyjątkowo i rzadko zdarzało się, że ślub odbywał się w parafii narzeczonego. Wpływ na to miał fakt, że uroczyste przyjęcie miało się odbyć w jej domu, a odległość do kościoła narzeczonej była znaczna i trudno byłoby przemieścić się zaproszonym gościom⁵².

Jak wynika z poniższej tabeli, kobiety z Kamienia zazwyczaj zawierały małżeństwa z mieszkańcami tej samej wsi. Niekiedy zdarzało się, że zawierały małżeństwa z mieszkańcami okolicznych wiosek, zwłaszcza z Jeżowego i Cholewianej Góry. Bardzo rzadko zdarzały się przypadki, że wychodziły za mąż za mieszkańców miast lub miasteczek, chociażby Sokołowa czy Rudnika.

Tab. 7. Pochodzenie mężczyzn zawierających ślub w Kamieniu⁵³

Miejscowość	1908	1918	1928	1932	1939
Kamień	23	11	18	25	17
Jeżowe	4	2	3	6	3
Cholewiana Góra	3	0	2	2	1
Łętownia	1	0	1	0	0
Łowisko	1	1	2	0	0
Mazury	1	0	1	0	0
Korczowiska	1	0	0	1	0
Górno	0	1	0	0	0
Sójkowa	0	1	1	0	1
Rozwadów	0	1	0	0	0
Groble	0	0	1	0	0
Wólka Raniżowska	0	0	1	0	0

⁴⁹ J. Górnicki, s. 94; Uchwała 96 § 1 Pierwszego polskiego synodu plenarnego, Częstochowa 1936.

⁵⁰ K. Karłowski, E. Nowicki, s. 197; wywiad z Emilią Olszową.

⁵¹ J. Górnicki, s. 93.

⁵² F. Bączkowicz, s. 286; wywiad z Józefem Bąkiem; wywiad z Antonim Łachem.

⁵³ AUSC, USC/135/1/M, Księga małżeństw 1890-1945.

Markowizna	0	0	1	0	0
Raniżów	0	0	1	0	0
Kraków	0	0	1	0	0
Rzeszów	0	0	0	1	0
Trzebuska	0	0	0	1	0
Zielonka	0	0	0	1	0
Wólka Łętowska	0	0	0	1	0
Żołyń	0	0	0	0	1

Małżeństwa w Kamieniu zawierane były przez cały rok, z wyjątkiem Adwentu oraz Wielkiego Postu⁵⁴. Najpopularniejszym miesiącem do zawierania małżeństw był luty. Mimo że trwała jeszcze wówczas kalendarzowa zima, czas karnawału i zabaw we wsi sprzyjał zawieraniu małżeństw. Do popularnych miesięcy, w których zawierano małżeństwa, należały również październik i listopad. Był to bowiem czas, kiedy zakończono już prace w polu i gospodarstwie. Bardzo mało małżeństw zawierano natomiast w okresie letnim. Związane to było zapewne z trwającymi wówczas we wsi pracami polowymi. Ilustruje to poniższa tabela.

Tab. 8. Miesiąc zawierania małżeństwa⁵⁵

Miesiąc	1908	1909	1918	1928	1933	1939	Razem
Styczeń	2	3	1	3	1	-	10
Luty	16	19	-	11	18	19	83
Marzec	3	-	-	1	-	-	4
Kwiecień	-	-	-	-	1	-	1
Maj	1	-	2	1	-	2	6
Czerwiec	2	3	3	1	2	1	12
Lipiec	3	1	3	2	1	-	10
Sierpień	-	-	2	1	1	3	7
Wrzesień	1	1	3	1	-	-	6
Październik	1	1	3	7	4	2	14
Listopad	5	2	-	6	12	1	26
Grudzień	-	-	-	-	-	1	1

Po zawarciu małżeństwa na proboszczu spoczywał obowiązek zapisania w księdze małżeństw imion i nazwisk nowożeńców, świadków i udzielającego ślubu kapłana oraz nazwy miejscowości i daty zawarcia związku⁵⁶.

⁵⁴ F. Bączkowicz, s. 286; wywiad z Józefem Bąkiem; wywiad z Antonim Łachem.

⁵⁵ AUSC, USC/135/1/M, Księga małżeństw 1890-1945.

⁵⁶ F. Bączkowicz, s. 306; S. Biskupski, s. 194.

Tab. 9. Małżeństwa w parafii Kamień⁵⁷

Rok	Liczba	Rok	Liczba
1907	22	1924	48
1908	34	1925	31
1909	30	1926	38
1910	33	1927	41
1911	28	1928	33
1912	31	1929	39
1913	28	1930	36
1914	18	1931	39
1915	3	1932	38
1916	6	1933	39
1917	8	1934	35
1918	17	1935	34
1919	71	1936	40
1920	37	1937	31
1921	39	1938	39
1922	64	1939	23
1923	44	Razem:	1097

W omawianym okresie w parafii Kamień zawarto 1097 związków małżeńskich. Rocznie więc odbywało się ich średnio 34. Najmniej małżeństw zostało zawartych w 1915 roku, bo zaledwie trzy. Niewiele więcej małżeństw zawarto w kolejnych latach trwania I wojny światowej. W 1916 roku zawarto ich sześć, a w 1917 roku osiem. Wpływ na to miały prowadzone działania wojenne oraz pobór do wojska przez zaborców mężczyzn z Kamienia i okolicznych wiosek. Wielu młodych ludzi z tego powodu ukrywało się po lasach, często zmieniano miejsce zamieszkania, aby nie być złapanym i wysłanym na front. Były to poważne przeszkody na drodze kojarzenia się małżeństw.

Małżeństwa w czasie trwania wojny zawierane były głównie przez starszych mężczyzn, którym nie groziła rekrutacja do wojska. W 1915 roku średnia wieku mężczyzny zawierającego małżeństwo wynosiła 49 lat, natomiast kobiety 40 lat (zob. tab. nr 10). W kolejnym roku średnia wieku mężczyzny zawierającego związek małżeński obniżyła się i wynosiła 39 lat. Nie obniżył się natomiast wiek kobiet wychodzących za mąż. Nadal był bardzo wysoki i wynosił średnio 38 lat. Rok 1917 przyniósł już znaczne obniżenie tego wieku i dla mężczyzn wynosił on średnio 32 lata, natomiast dla kobiet 29 lat.

⁵⁷ AUSC, USC/135/1/M, Księga małżeństw 1890-1945.

Tab.10. Wiek osób zawierających małżeństwa w okresie I wojny światowej⁵⁸

1915		1916		1917	
M	K	M	K	M	K
57	45	29	29	28	23
66	51	26	22	31	30
25	25	41	51	29	27
		60	52	25	24
		25	24	52	50
		56	52	34	23
				23	20
				39	38
Średnia: 49	Średnia: 40	Średnia: 39	Średnia: 38	Średnia: 32	Średnia: 29

Najwięcej małżeństw w parafii Kamień zostało zawartych tuż po zakończeniu I wojny światowej i odzyskaniu przez Polskę niepodległości. W 1919 roku zostało w tutejszym kościele zawartych 71 nowych związków małżeńskich. Dużą liczbę małżeństw zawarto również w roku 1922. Odbęło się wówczas 64 śluby.

Tab.11. Wiek osób zawierających małżeństwa⁵⁹

1908		1918		1928		1938	
M	K	M	K	M	K	M	K
25	23	26	22	24	24	50	31
35	25	64	60	29	31	25	27
25	21	26	22	29	20	36	34
45	44	31	27	31	22	26	30
45	47	32	26	29	19	24	26
29	23	27	28	27	23	28	25
33	25	30	22	34	28	29	30
24	20	44	32	25	24	31	26
25	20	35	32	29	33	27	25
24	20	43	21	22	18	28	24
47	54	31	17	30	24	38	37
27	18	37	27	29	20	21	20
24	20	27	20	25	22	29	26
25	28	28	25	24	23	30	31
25	19	30	37	26	21	40	29
28	23	24	22	30	22	26	25
26	18	21	19	60	50	27	25
26	24			20	24	28	22
44	31			22	25	33	30
24	21			30	22	29	24

⁵⁸ AUSC, USC/135/1/M, Księga małżeństw 1890-1945.

⁵⁹ AUSC, USC/135/1/M, Księga małżeństw 1890-1945.

29	43			45	23	28	27
24	24			26	20	23	21
23	30			25	21	40	33
26	23			29	26	25	34
26	23			29	28	31	33
27	30			24	21	26	18
27	26			24	27	30	35
25	34			31	25	35	18
25	22			23	30	24	24
25	24			26	20	30	30
25	24			25	19	29	33
37	24			30	44	26	26
37	24			26	19	33	32
26	20					35	23
						25	29
						28	26
						46	49
						32	30
						43	46
Śr: 29	Śr: 26	Śr: 32	Śr: 27	Śr: 28	Śr: 24	Śr: 30	Śr: 28

Pomijając lata I wojny światowej, wiek zawierających małżeństwa wynosił dla mężczyzn około 30 lat, natomiast dla kobiet około 27 lat (zob. tab. nr 11). Najmłodszym mężczyzną zawierającym małżeństwo w prezentowanym okresie był Antoni Fila. Mając 17 lat, zawarł on w 1924 roku związek małżeński z czternastoletnią Walentyną Szwed. Była to też najmłodsza kobieta wychodząca za mąż w omawianym czasie. Tak młodych małżonków więcej już nie odnotowuje księga małżeństw. Znajdujemy tylko jeszcze jeden przypadek, gdy mężczyzna, zawierając małżeństwo, nie miał 20 lat. Był nim dziesiętnastoletni Jan Bakalarz, który w 1922 roku ożenił się z mającą 23 lata Franciszką Socha. Również kobiety nie decydowały się często na zawieranie małżeństwa przed dwudziestym rokiem życia. Chociaż takich przypadków było więcej niż u mężczyzn⁶⁰.

Tab.12.Kobiety zawierające małżeństwo przed 18 rokiem życia⁶¹

Data	Imię i nazwisko	Wiek	Imię i nazwisko	Wiek
10 I 1909	Katarzyna Piróg	17	Kazimierz Grabiec	26
20 X 1909	Anna Kumięga	16	Andrzej Piróg	26
31 I 1910	Marianna Wywiórska	16	Jan Dolecki	25
24 V 1910	Katarzyna Makówka	16	Sebastian Socha	33
16 V 1911	Zofia Pieróg	17	Andrzej Orszak	25

⁶⁰ AUSC, USC/135/1/M, Księga małżeństw 1890-1945.

⁶¹ Tamże.

22 V 1912	Salomea Szcząchor	15	Michał Zaguła	28
27 I 1913	Marianna Drellich	17	Walenty Piędel	26
11 II 1914	Marianna Rogala	16	Jakub Szot	24
2 VIII 1918	Katarzyna Sabat	17	Wojciech Kuryś	32
26 II 1919	Marianna Kulig	17	Antoni Janusz	31
18 IX 1922	Rosalia Bal	17	Andrzej Łach	21
23 VI 1923	Waleria Partyka	15	Jan Sabat	22
5 II 1924	Walentyna Szwed	14	Antoni Fila	17
23 IX 1925	Agnieszka Sikorska	17	Walenty Dzik	28
23 XI 1932	Karolina Bakalarczyk	17	Marcin Błądek	24
4 III 1935	Stefania Dudzik	19	Walenty Wyka	23
8 II 1937	Stefania Piela	16	Andrzej Sudół	28

Na małżeństwo decydowały się też często osoby w późniejszym wieku. Najstarszym mężczyzną zawierającym małżeństwo w kościele w Kamieniu był wdowiec Wojciech Piela, który, mając 78 lat, ożenił się w 1919 roku z mającą 26 lat wdową Franciszką Socha. Niewiele młodszy był również Piotr Radomski. Żeniąc się w 1919 roku z wdową Marianną Dudzik (43 lata), miał już 71 lat. Natomiast najstarszą kobietą, która wyszła za mąż, była Łucja Majowicz. Mając 64 lata, zawarła w 1910 roku małżeństwo z mającym 64 lata Sebastianem Sądejem⁶². Ilustruje to poniższa tabela.

Tab. 13. Wykaz osób zawierających małżeństwa po 60 roku życia⁶³

Data	Żona	Wiek	Mąż	Wiek
11 V 1910	Łucja Majowicz	64	Sebastian Sądej	64
12 X 1915	Katarzyna Jańdzińska	51	Wojciech Piela	66
22 V 1916	Marianna Drellich	52	Józef Cyran	60
2 V 1918	Maria Tupaj	60	Bartłomiej Tkacz	64
26 X 1919	Franciszka Socha	26	Wojciech Piela	78
27 X 1919	Marianna Dudzik	43	Piotr Radomski	71
5 II 1920	Katarzyna Bochenek	60	Jakub Krzyś	60
25 I 1921	Agnieszka Piróg	20	Franciszek Piekut	60
5 IX 1921	Angela Błąd	36	Wojciech Grabiec	63
17 V 1923	Zofia Rozlazły	50	Marcin Rurak	60
28 V 1930	Maria Kida	50	Łukasz Stec	63
28 II 1935	Maria Koryłdo	45	Walenty Majka	70

Na małżeństwa decydowały się też osoby owdowiałe. Wyjątkowy był rok 1919, kiedy to 21 osób ponownie zawarło związek małżeński. Było to spowodowane śmiercią poprzedniego współmałżonka w czasie trwania I wojny światowej (epidemie ospy i odry oraz działania wojenne).

⁶² AUSC, USC/135/1/M, Księga małżeństw 1890-1945.

⁶³ Tamże.

Natomiast w 1915 roku, kiedy to zawarto w Kamieniu tylko 3 związki małżeńskie, 2 z nich były zawarte między osobami owdowiałymi, a w jednym przypadku mężczyzna był wdowcem.

Tab. 14. Liczba małżeństw zawieranych przez osoby owdowiałe⁶⁴

Rok	Liczba małżeństw	wdowiec	wdowa	oboje
1909	30	3	3	2
1910	33	6	1	3
1911	28	2	4	2
1912	31	3	2	3
1915	3	1	-	2
1916	6	1	-	3
1919	71	7	10	4
1928	33	5	1	1
1938	39	3	2	-

Podsumowując, należy stwierdzić, że duszpasterze posługujący w Kamieniu, w jednej z największych parafii w dekanacie rudnickim, a potem sokołowskim, musieli wiele czasu poświęcać trosce o jak najlepsze przygotowanie wiernych do przyjmowania przez nich poszczególnych sakramentów świętych, a także ich szafowania. Z tego zadania mimo wielu przeszkód, jakie napotykała młoda parafia, jak chociażby, rozbiór Polski, I wojna światowa, kryzys gospodarczy, wyszła obroną ręką i każdemu parafianinowi zapewniała dostęp do wszystkich sakramentów świętych.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Parafialne w Kamieniu

Liber baptisatorum 1907-1945

Archiwum Urzędu Stanu Cywilnego w Kamieniu

USC/135/M, Księga małżeństw 1890-1945

Opracowania

Bączkowicz E., *Prawo kanoniczne*, t. 2, Opole 1958

Biskupski S., *Stanowisko proboszcza w świetle prawa kanonicznego*, Płock 1966

Grabowski I., *Prawo kanoniczne*, wyd. 2, Lwów 1927

---

64 AUSC, USC/135/1/M, Księga małżeństw 1890-1945.

Górnicki J., *Książd na parafii. Praktyczne pasterskie wskazówki*, Włocławek 1913

Karłowski K., Nowicki E., *Vademecum proboszcza i spowiednika*, Poznań 1934

Nadolski B., *Liturgika*, t. 3, Poznań 1992

Pielatowski K., *Chrzest*, Poznań-Warszawa-Lublin 1956

Rychlicki J., *Dogmatyka katolicka*, wyd. 7, Poznań 1957

Sakramenty święte w duszpasterstwie. Praca zbiorowa Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski, Poznań-Warszawa-Lublin 1963

Summary

The sacrament of baptism and marriage in the parish of Kamień in the years 1907-1939

Sacraments and sacramentals have always played an important role in the life of the Church, as they are the main means of sanctification and salvation of the faithful. Out of all sacraments, baptism is placed in the first place. As far as marriage is concerned, it is an institution of natural law. It is a permanent partnership of a man and a woman, which was raised to the dignity of a sacrament by Christ. Newlyweds are the ministers of this sacrament, which is unlike the other sacraments, and the priest assisting at the marriage is only the official witness to the contract and the minister of the church blessing.

During the period under study, there were 4046 baptisms in the parish of Kamień; 2098 boys and 1948 girls were baptized. In addition, 1097 couples got married; on average there were 34 wedding ceremonies every year.

The priests working in Kamień had to spend a great deal of time caring about how to best prepare the faithful to receive and minister sacraments. Despite many obstacles the new parish encountered (the Partition of Poland, World War I, the economic crisis), they managed to fulfil this task properly and everybody had access to sacraments.

Keywords: the Code of Canon Law, baptism, confirmation, Kamień, church, sacrament, a minister of a sacrament, the parish priest.

Słowa kluczowe: Kodeks Prawa Kanonicznego, chrzest, bierzmowanie, Kamień, kościół, sakrament, parafia, szafarz sakramentu, proboszcz